

3. Зуб А.Т. Системный стратегический менеджмент: методология и практика / А.Т. Зуб, М.В. Локтионов. – М.: Генезис, 2001. – 752 с.
4. Клейнер Г.Б. Стратегия предприятия / Г.Б. Клейнер. – М.: Олимп-Бизнес, 2007. – 388 с.
5. Люшкинов А.Н. Стратегический менеджмент / А.Н. Люшкинов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 375 с.
6. Бланк И.А. Финансовая стратегия предприятия / И.А. Бланк. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 720 с.

7. Савчук В.П. Финансовый менеджмент предприятий / В.П. Савчук. – К.: Максимум, 2001. – 600 с.
8. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб.: Питер, 1999. – 416 с.
9. Роббинз С. Менеджмент / С. Роббинз, М. Коултер ; пер. с англ. – 8-е изд. – М.: Вильямс, 2007. – 1056 с.
10. Мізюк Б.М. Стратегічне управління: підруч. / Б.М. Мізюк. – Львів: Магнолія полюс, 2006. – 392 с.

А.В. БАТИР,
Є.М. КИРИЛЮК,
к.е.н., доцент, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

Фінансіалізація економіки як одна з причин зростання цін на сільськогосподарську продукцію

Визначено динаміку ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в умовах фінансіалізації економіки. Доведено вплив фінансової спекуляції на зростання цін на сільськогосподарську продукцію. Обґрунтовано ефективність та необхідність застосування технічних індикаторів ринку, а саме групи осциляторів сили ринку та смуг Болінджера.

Определена динамика ценообразования на сельскохозяйственную продукцию в условиях финансовализации экономики. Доказано влияние финансовой спекуляции на повышение цен на сельскохозяйственную продукцию. Обоснована эффективность и необходимость использования технических индикаторов рынка, а именно группы осцилляторов силы рынка и полос Боллинджера.

Having taken into account that world economy is getting financialized, we have determined the agricultural pricing dynamics as well as some up to date financial speculation peculiarities. It was found that technical market indicators, market oscillators and Bollinger bands in particular, are highly important for further research and analysis.

Постановка проблеми. В умовах скорочення бізнесових циклів і дедалі частішого настання періодів економічної нестабільності особливо гостро постає проблема продовольчої безпеки країн світу. Неспроможність урядів стабілізувати ціни на сільськогосподарську продукцію у період кризи 2008 року та загроза повторення ситуації у 2010–2011 роках ще раз довели недостатній рівень вивчення самої природи та сучасних механізмів ціноутворення.

Висока ціна на основні товари викликала соціальний дискомфорт і загострення проблеми глобального голоду. Період надзвичайно стрімкого збільшення цін завершився на момент інтенсифікації фінансової кризи, а саме з середини 2008 року. Однак наприкінці 2009 року ФАО висловила нове побоювання стосовно зростання цін на продукцію сільсь-

когосподарського сектору. Варто зазначити, що зростання між березнем 2003 та 2008 року відбувалося паралельно зі зростанням цін на каву на 167%, соєву олію – на 199% і пшеницю – на 314% [1]. Така динаміка підтверджує глобальність проблеми і подібність ринків в їх ключових рисах.

Причини подібних коливань активно обговорювалися протягом останніх двох років. Так, дедалі більшу увагу професійних дослідників, журналістів та широкого загалу привертає роль спекулянтів у підвищенні волатильності товарних цін. Серед фундаментальних факторів, що вплинули на ціни, визначають фактори попиту (зростаюча кількість населення, доходів та потреба у біопаливі) та фактори пропозиції (погані врожаї, завищені ціни на ресурси, відсутність доступу до харчових резервів). Варто також звернути увагу на вплив поточного курсу долара та умисного утримання товарів від постачання на ринок, їх нагромадження з метою підвищення ціни.

Вітчизняними науковцями досить широко обґрунтовується необхідність активізації біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією за рахунок поширення операцій із ф'ючерсними контрактами та опціонами. Однак світова практика показує, що існує об'єктивна необхідність здійснення поглиблених досліджень механізмів фінансової спекуляції та висвітлення негативних наслідків таких операцій.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Серед опублікованих на сьогодні праць щодо впливу фінансіалізації на процеси ціноутворення на сільськогосподарську продукцію найпомітнішими є дослідження Інституту сільськогосподарської і торгової політики Міннеаполіса та Центру досліджень мультинаціональних корпорацій. Окремі аспекти питання висвітлені також у статтях, що носять загальний характер. Слід також звернути увагу на відсутність єдності серед аналітиків і дискусійність питання.

Так, окремі дослідники, до яких належать Ф. Мураро та Г. де Сільва, наголошують на появі принципово нових фак-

торів зростання цін. Перший визначає тренд 2008 року як такий, що спричинений класичною взаємодією попиту і пропозиції та підігрітий фінансіалізацією товарних ринків. Згідно з Граціано де Сільва, ціни на сільськогосподарську продукцію з 2002 по 2006 рік підвищувались через зростаюче споживання продуктів харчування країнами, що розвиваються, однак з 2007 року основним рушієм цінової інфляції була фінансова спекуляція.

Врозріз з вищенаведеними думками йде позиція Серджіо Вале, який стверджував, що фінансової бульбашки для сільськогосподарської продукції не існує, а зростання ціни ґрунтується на збільшенні попиту за рахунок китайських, індійських та решти азійських споживачів, а також Латинської Америки. Тренд визначався ним як структурний, довготерміновий, обумовлений зрослими доходами окремих популяцій та зниженням пропозиції, викликаним кліматичними проблемами і переведенням окремих культур, таких як маїс та соєві боби на виробництво біопалива [2].

Метою статті є виявлення причинно-наслідкового зв'язку між фінансіалізацією ринків та зростання цін на продукцію аграрного сектору.

Виклад основного матеріалу. Термін «фінансіалізація» поширився останнім часом у зв'язку з фінансовою кризою. Він має на меті пояснити процес домінування фінансового аспекту над капітальним та перетворення товарів на інструмент обміну, подібний до валюти. Фінансіалізація визначається як «зростаюче домінування фінансової галузі у загальній економічній активності, фінансових контролерів у менеджменті корпорацій, фінансових активів серед решти, фінансового ринку та його флуктуацій і бізнесових циклів» [2]. Фінансові послуги (банківські, страхові, інвестиційні) вже стали ключовою галуззю у розвинутих економіках і відіграють значну роль у процесі економічної глобалізації.

Такою, що підвищує ціни на продукцію, визначається саме некомерційна спекуляція, яка не має на меті реального придбання товару чи покриття короткотермінових ризиків, а радше здійснюється з метою виграшу від різких коливань ринкових цін. До цієї категорії спекулянтів належать усі типи коротко- та довгострокових інституціональних інвесторів, таких як пенсійні фонди, хеджеві фонди, суверенні фонди коштів [3].

З початку нового тисячоліття нетрадиційні спекулянти значно активізувалися на ринку товарів. Криза 2001 року на ринку акцій, нерухомості та пов'язаних з цим складних фінансових інструментів істотно скоротила потенційні прибутки у цих сферах, що спонукало ринкових гравців до пошуку нових можливостей. Привабливість волатильності для інвесторів, полягає в тому, що чим ширшим є спред і чим менш передбачуваними є зміни цін, тим вищим є шанс реалізувати значні прибутки спекулюванням на майбутніх цінових коливаннях цього товару. Так, волатильність може приваблювати значну спекулятивну активність, що, в свою чергу, ініціює замкнене коло дестабілізаційних цін.

Інвестування спекулянтами і дилерами у товарні деривативи істотно збільшило попит на них. Зростаючий попит першої половини 2008 року, що значно перевищував пропозицію контрактів, позначився на зростанні цін на угоди. Що більше зростає ціна ф'ючерсів, то більше зростають товарні індекси і тим більш привабливими для інвесторів є товарні і фінансові ринки. Це призводить до утворення цінової бульбашки на ринку товарів. Кінцеве зростання цін суперечить інтересам кінцевих споживачів і призводить до підвищення цін на продукти [1].

Як спекулятивна діяльність, так і звичайне хеджування ризиків було б неможливим без широкої системи специфічних фінансових інструментів. Основними категоріями деривативів, що використовуються для хеджування ризиків і спекуляції на цінових флуктуаціях на ринках товарів, є: ф'ючерсні контракти (стандартизовані угоди, що містять зобов'язання сторони придбати визначену кількість товару за певною ціною), своп (контракт між двома сторонами, що погоджуються обмінятися платежами у визначений момент), опціон (надає покупцю право але не обов'язок провести визначену господарську операцію). Торгівля може відбуватися на біржах та у форматі ОТС (у приватному порядку).

Присутність нетрадиційних спекулянтів змінила сам характер попиту та пропозиції на ринках, віддаляючи їх від базових активів та спонукаючи імітувати поведінку ринків цінних паперів. Індексні фонди перебувають на боці покупця і відкривають значну кількість довгих позицій купуючи та перекупуючи ф'ючерси. В той самий час під час продажу та перекупки контрактів було помічено аномальну різницю між ціною дериватива та спотовою ціною. Подібна ситуація є свідченням порушення основних функцій ціни на ринку та призводить до суттєвих негативних наслідків.

Поділ між хеджерами та спекулянтами на сьогодні викривлено через те, що значна кількість спекулянтів хеджують свої ризики, а хеджери доволі часто спекулюють ґрунтуючись на своєму знанні товарного ринку. Також спекулянти можуть купувати товари, щоб контролювати спот маркет. Це додає складності і проблем ринку деривативів сільськогосподарських товарів. Важливим наслідком цих різнопланових ролей є те, що значна кількість спекулянтів класифікується як традиційні хеджери незалежно від кількості спекулятивних угод. Усе це ускладнює та здорожує діяльність хеджерів, до яких належать комерційні фермери, торгові і переробні компанії, а також кінцеві споживачі сільськогосподарської продукції, що мають на меті подолання ризиків та непередбачених цінових коливань [1].

На сьогодні відсутні надійні способи вимірювання впливу спекулятивних сил на «агфляцію» (термін було утворено на позначення інфляції, спровокованої аграрним сектором). Однак роль спекуляції важко заперечити, оскільки на момент критичного зростання цін частка товарних фондів у ф'ючерсних та опціонних контрактах на Чиказькій товарній біржі становила 40% від усієї кількості (найвище співвідно-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

шення за всі часи) [2]. Тому важливою складовою дослідження проблеми є здійснення аналізу за допомогою математичних та імовірнісних методів. Особливо важливими у цьому випадку є осцилятори, тобто індикатори, що характеризують стани перекупленості (перепроданості) ринку.

Стан перекупленості (перепроданості) ринку є ситуацією, що характеризується надто стрімким зростанням (зниженням) цін і дає підстави передбачати подальший поворот тенденції. В сучасних умовах можливими є періоди тривалого підвищення цін, що чергуються з різкими спадами та швидко відновлюються до попередніх значень.

Для перевірки гіпотези впливу спекулятивного попиту на ціни на сільськогосподарську продукцію було використано методи побудови трендових ліній Т. Демарка [4], індикатори відносної сили ринку та смуг Болінджера, а також методи графічного аналізу.

Індикатор RSI (Relative Strength Index), або Індекс відносної сили, є індикатором, заснованим на теорії імовірності та

гіпотезі, що будь-який спрямований рух рано чи пізно зміниться на протилежний. Значення індикатора змінюються від 0 до 100%. Значення нижче 30% вважаються зоною перепроданості, а вище 70% – зоною перекупленості (так звані бокові зони). Індикатор має лише один параметр – кількість періодів, що враховується. Стандартне його значення дорівнює 14.

Використовуючи методи графічного аналізу (рис. 1), можна помітити, що у травні 2007 року ринок почав формувати поширену фігуру розвороту тенденції – «голова – плечі». Оскільки фігура формувалася в межах висхідного тренду, варто звернути увагу на показники індикатора відносної сили ринку за 2006 рік. Систематичне зростання значень завершилося сигналом про надмірний тиск «биків» у жовтні і невиправдано завищені ціни на продукцію (позначка перевищила 70).

Похилу лінію довгострокового тренда було пробито на початку 2008 року знизу, що також вказувало на підготовку

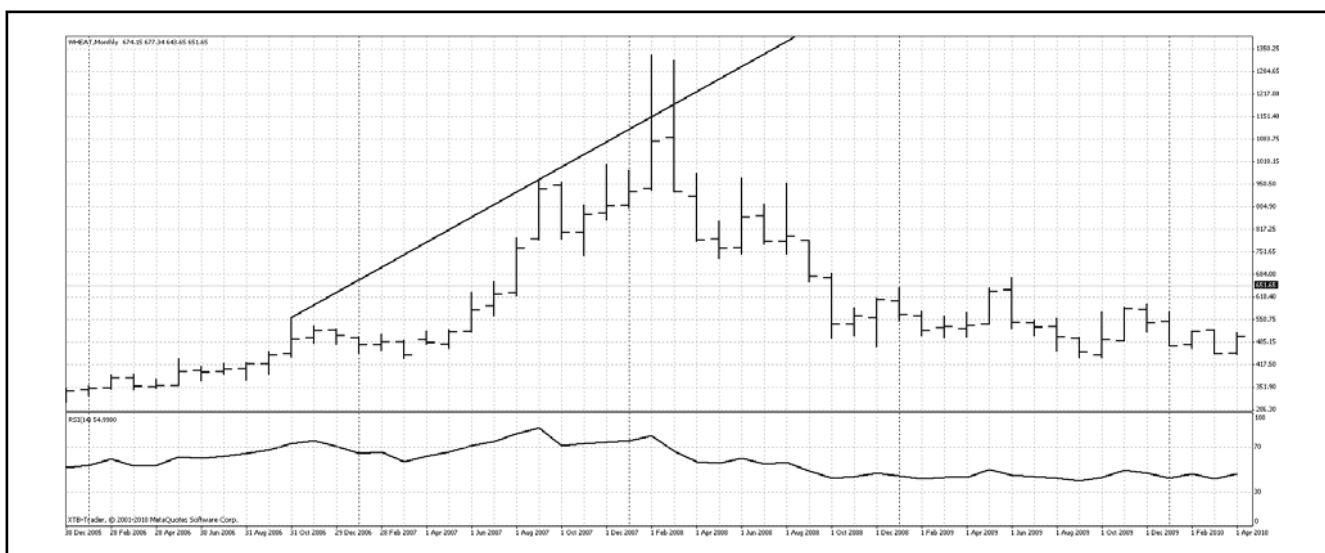

Рисунок 1. Динаміка місячних цін на пшеницю (2006–2010) з накладеними лініями тренда та індикатором RSI

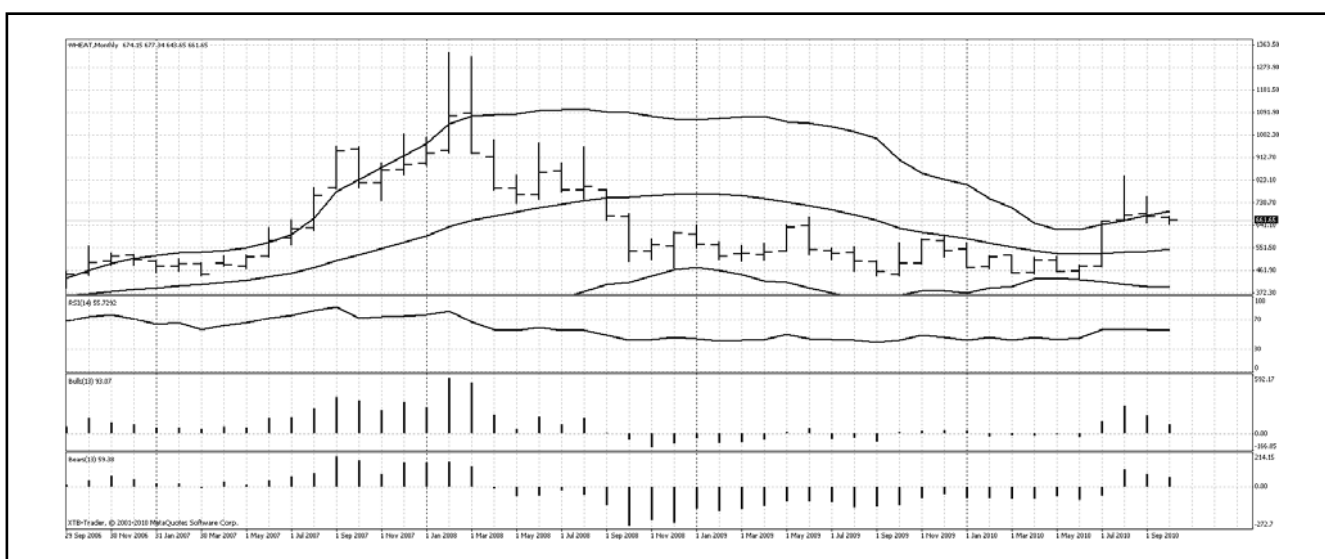

Рисунок 2. Динаміка місячних цін на пшеницю (2006–2010) з накладеними смугами Болінджера

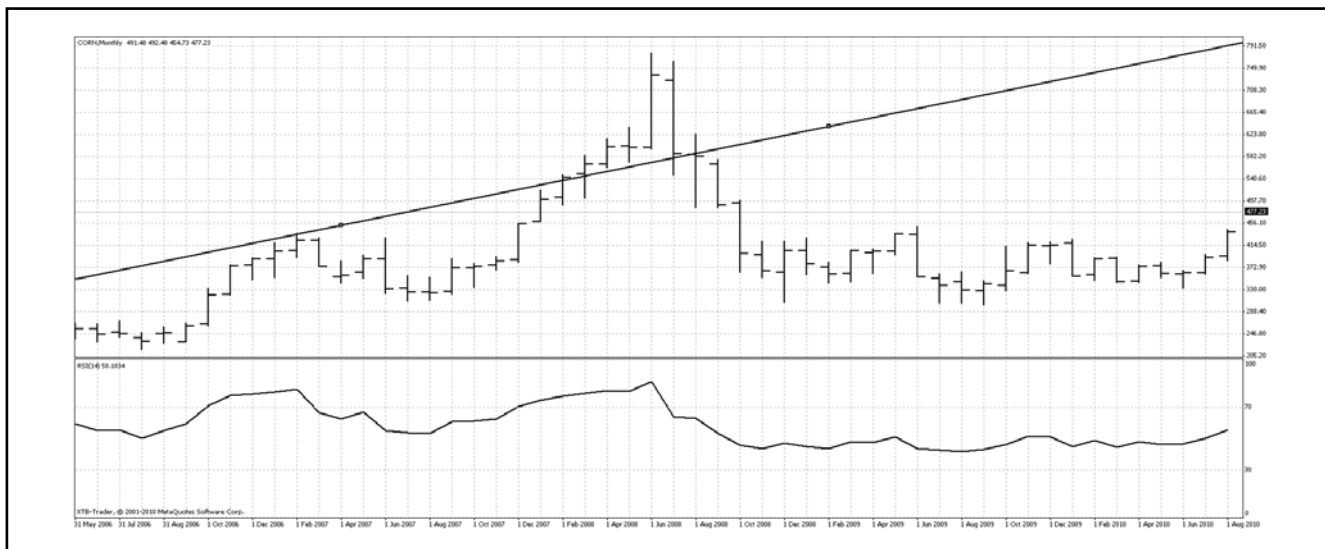

Рисунок 3. Динаміка місячних цін на кукурудзу з накладеними лініями тренда та індикатором RSI

ринку до зміни напрямку цінової динаміки. Все це свідчить про виключно спекулятивну природу зміни ціни. Надзвичайно потужний тиск знизу було спричинено, перш за все, діяльністю товарних фондів [3].

Для підтвердження отриманих результатів використовуємо індикатор смуг Болінджера (рис. 2).

Смуги Болінджера відображають відносну вартість інструмента, спираючись на волатильність або нестійкість (тобто діапазон і швидкість зміни цін). У центрі розташовано просту ковзну середню. Верхня лінія являє собою величину ковзної середньої, збільшену на два стандартних відхилення, а нижня – зменшену на те ж число. Перевищення ціни верхньої смуги свідчить про перекупленість ринку. З вересня 2006 року максимальні ціни та ціни закриття періодично перевищували значення, задані верхньою лінією індикатора, що підтверджує висновки, зроблені для попереднього графіка.

Зближення і розходження смуг Болінджера виявляється у властивий для спекулятивних ринків форми бульбашки і свід-

чить про порушення нормального співвідношення попиту і пропозиції.

На рис. 2 додано ще два графіки показників тиску биків та ведмедів. Значний вплив тієї чи іншої категорії ринкових гравців свідчить відповідно про стан перекупленості або перепроданості. В цьому випадку помітно, що тиск биків (другий знизу сегмент) майже у два рази перевищував вплив продавців. Таке домінування попиту над пропозицією також свідчить на користь спекулятивної природи процесів [5]. Характерна динаміка спостерігається і для початку 2010 року, а саме переважання биків у фазі сильного ринку. Отже, існує значна імовірність справдження прогнозів ФАО.

Подібна цінова динаміка є характерною і для інших товарів. Розглянемо динаміку цін на кукурудзу за період 2006–2010 років (рис. 3, 4).

На рис. 3 лінію тренда пробито у березні 2008 року. Помітно, що в цьому випадку ціни змінювалися дещо повільніше, а відтак неможливо чітко визначити формування гра-

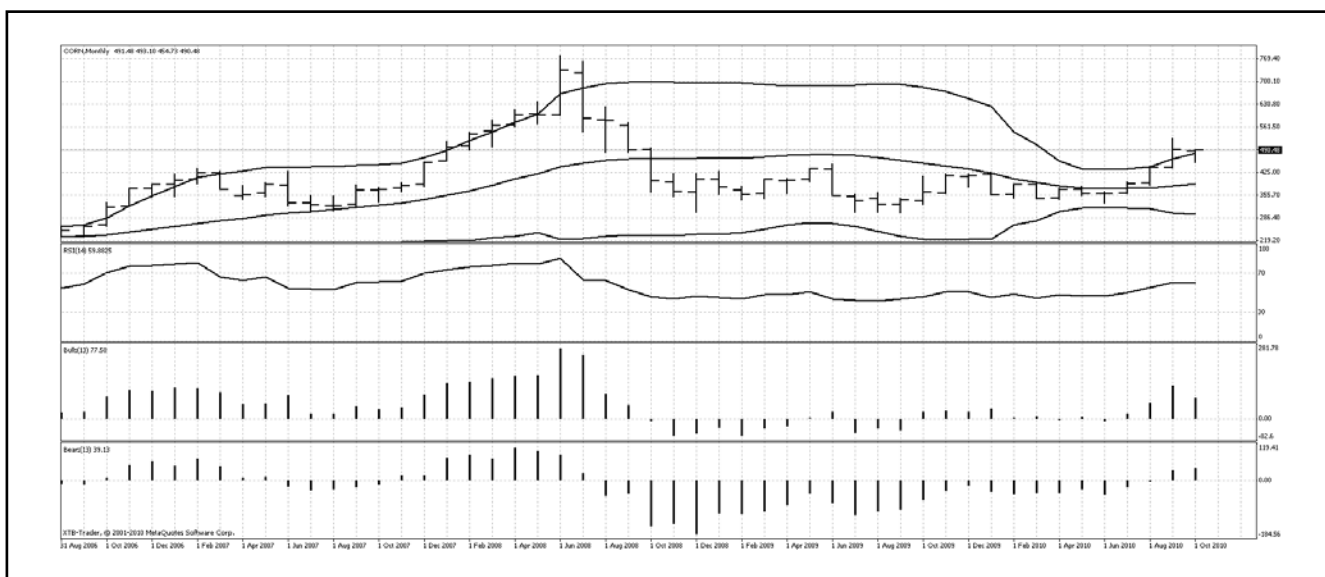

Рисунок 4. Динаміка місячних цін на кукурудзу з накладеними смугами Болінджера

фічної фігури. Видно, що протягом тривалого часу Індекс відносної сили також вказував на перекупленість ринку.

У жовтні 2006 року ціни вперше перевищили верхню лінійку індикатора і остаточно закріпилися на високому рівні у січні 2008 року. Загалом, динаміка не суперечить попереднім результатам і підтверджує ефективність методу дослідження.

Очевидно, що ринки кукурудзи і пшениці характеризуються однаковою динамікою цін, що може бути й надалі використано під час аналізу сучасного стану ринків сільськогосподарської продукції та прогнозування майбутніх тенденцій. Для обох ринків достатньо імовірним є короткостроковий перехід ринку у флет і коливання цін у незначному ціновому діапазоні. Сильний ринок і високі значення RSI свідчать також про подальше підвищення цін на товари.

Висновки

Таким чином, у процесі дослідження було виявлено зв'язок між зростанням цін на окремі види сільськогосподарської продукції та фінансіалізацією ринку. Доведено, що істотним був також тиск інституціональних інвесторів та нетрадиційний спекулятивний попит. Результати дослідження

підтверджують ефективність технічних індикаторів, а саме групи осциляторів сили ринку та смуг Болінджера.

Література

1. T. Kerckhoffs. Financing Food. Financialisation and Financial Actors in Agriculture Commodity Markets [Електронний ресурс] / T. Kerckhoffs, R. van Os, M.V. Stichele // Centre for Research on Multinational Corporations – April, 2010 / <http://europeansforfinancialreform.org/en/system/files/FinancingFood.pdf>
2. M. Osava. What Is Really Causing Agflation? [Електронний ресурс] / M. Osava // Inter Press Service – Apr 25, 2008 / <http://ip-snews.net/news.asp?idnews=42134>
3. S. Suppan. Commodities Market Speculation: The Risk to Food Security and Agriculture [Електронний ресурс] / S. Suppan // Institute for Agriculture and Trade Policy – <http://www.iatp.org/iatp/publications.cfm?refid=104414>
4. Демарк Т. Технический анализ – новая наука [Електронний ресурс] / Т. Демарк // http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/demark/index.php
5. Элдер А. Основы биржевой торговли [Електронний ресурс] / А. Элдер // <http://www.O-forex.ru/23.html>

Л.І. БУРДОНОС,

аспірант, Академія фінансового управління Міністерства фінансів України

Теоретико–методологічні основи наукової діяльності вищих навчальних закладів

У статті досліджено теоретико–методологічні основи наукової діяльності вищих навчальних закладів, розкрито роль науки та науково–технічної діяльності у забезпеченні розвитку суспільства.

В статье исследованы теоретико–методологические основы научной деятельности высших учебных заведений, раскрыта роль науки и научно–технической деятельности в обеспечении развития общества.

In the article probed теоретико–методологічні bases of scientific activity of higher educational establishments, the role of science and scientific and technical activity is exposed in providing of development of society.

Постановка проблеми. Суспільний розвиток багато в чому залежить від спроможності освітньої сфери відтворити інтелектуальний потенціал, якісну робочу силу. Сучасна система вищої освіти України охоплює значний сегмент суспільства, в її сферу залучені великі людські, фінансові та матеріально–технічні ресурси. За роки незалежності більш ніж удвічі зросла кількість вищих навчальних закладів, чисельність студентів, відбулася диференціація спеціальності,

суттєвих змін зазнала структура вищих навчальних закладів, якісно змінився ринок працевлаштування випускників. Система вищої освіти представляє з себе складний поліфункціональний комплекс економіки, діяльність та розвиток якого потребують широкого використання наукових знань, впровадження науково обґрунтованих методів управління, залучення фінансових і матеріальних ресурсів. Вхідження України в Болонський процес розкрило коло проблем, що потребують негайного розв'язання. За даних умов зросла роль і значення науки, науково–технічної діяльності ВНЗ, забезпечення інтеграції науки в освітній процес. Тому обрана для дослідження проблема є актуальною.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Теоретичні проблеми економіки, організації та фінансування наукової діяльності ВНЗ досліджують зарубіжні та вітчизняні науковці Т. Боголіб, А. Абрамешина, А. Анчішина, Г. Беккер, Й. Бескид, Р. Солоу, Т. Шульц, Г. Добров, Б. Малицький, Л. Якобсон, М. Романкова, І. Єгорова, Д. Черваньов, В. Щетінін. Разом із тим багато теоретико–методичних проблем та практичних питань, пов'язаних з організацією наукових досліджень, їх фінансуванням, залишаються недослідженими.